

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De arbeidsmarkt straks: na werkloosheid dreigt tekort

Met de oplopende werkloosheid van nu zouden we uit het oog kunnen verliezen dat in de naaste toekomst een blijvend tekort aan arbeidskrachten dreigt. Daarom is het geboden nu al over de arbeidsmarkt van morgen na te denken, om te voorkomen dat publieke voorzieningen als zorg, pensioenen en sociale zekerheid onbetaalbaar worden. Wie kan werken zal mee moeten doen, om de zorg voor wie dat echt niet kan overeind te houden.

door *Piet Hein Donner*

Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

KERSTMIS 2008: PLOTSELING ZATEN WE in een diepe crisis die ons bestaan leek te bedreigen. Ze bekroop ons in stilte en opeens zaten we er middenin. Even wisten we niet meer hoe we het hadden. De wereldhandel leek in te storten; de auto-industrie – motor in veel landen – viel stil; orders en bedrijfsomzetten liepen met tientallen procenten terug; de economie was in een vrije val. Het Centraal Planbureau schortte de voorspellingen op; modellen konden het niet meer bijbenen. De indexering van pensioenen werd stopgezet en de mogelijkheid dat pensioenen – essentie van zekerheid – afgestempeld zouden moeten worden, leek opeens reëel. Het was donkere nacht.

Kerstmis 2009: de recessie in Nederland is officieel voorbij. Er is weer een begin van groei. In Duitsland daalt de werkloosheid sinds twee maanden; in de VS schijnt de daling van de werkgelegenheid gestopt te zijn; China groeit alweer gestaag; het vertrouwen bij consumenten en producenten groeit voorzichtig. We zien alom lichtpunten; een sterrennacht, zoals het hoort rond Kerstmis.

Maar ook een sterrennacht met miljoenen lichtpunten is nog geen daglicht. De recessie is mogelijk voorbij, maar de crisis nog niet. Die is pas over als we weer vaste grond onder de voeten hebben en weten hoe de volgende Kerstmis eruit zal zien. Als we zeker zijn dat de economische groei die zich aftekent bestendig blijkt. Als we begrijpen waarom de Nederlandse arbeidsmarkt de crisis tot dusver zo goed heeft doorstaan en we zeker kun-

nen zijn dat de groei van werkgelegenheid weer bestendig is.

Want de crisis is nog niet voorbij als het gaat om de gevolgen die de arbeidsmarkt ondervindt van de financiële crisis en de economische neergang. 'Er staan nog veel banen op de tocht', voorspelt de hoofdco-

*Zeker is dat we eerst nog
veel banen zullen verliezen
voor het herstel van
werkgelegenheid inzet*

noom van het CBS, Michiel Vergeer. De werkloosheid is in 2009 met 110.000 mensen gestegen en bedroeg in december iets meer dan 400.000 mensen: 5% van de beroepsbevolking. Het aantal mensen met een bijstandsuitkering is gestegen naar 275.000. Daarmee zijn we binnen Europa wel het land met de laagste werkloosheid en het land met de laagste groei van de werkloosheid, maar niemand weet of we die positie houden. Zeker is dat we eerst nog veel banen zullen verliezen voor het herstel van werkgelegenheid inzet.

De eerste reacties op de crisis werden vooral beheerst door de vraag: 'Wie heeft dit veroorzaakt?' De schuldigen waren al gauw gevonden: de banken en de financiële wereld. Wie suggereerde dat de crisis wellicht te maken had met een meer algemeen verspreide menselijke begeerte naar 'makkelijk rijk worden', kreeg de wind van voren: 'Wij allen schuldig? Hoe durf je?'

Nu de neergang lijkt te stoppen duikt vaker de vraag op: 'Waarom zagen we het niet aankomen?' Ook die vraag is weinig vruchtbaar. Het ligt in de aard van crises dat men ze niet ziet aankomen – anders zou het geen crisis zijn. 'Voorspellen is moeilijk, zeker als het om de toekomst gaat', zei de Deense Nobelprijswinnaar Niels Bohr. Want de toekomst wordt mede bepaald door de voorspellingen die we daarover doen. Daarom willen we de toekomst ook kennen, om haar te beïnvloeden en de voorspellingen die we vrezen te voorkomen. Velen zagen al eind 2007, begin 2008 de ontwikkelingen in de VS, en vreesden dat deze ook Europa en Nederland zouden raken. Zij die de tekenen begrepen, waren echter nog meer bevreesd om met voorspellingen en waarschuwingen de crisis die zij vreesden te versnellen. En wie wel waarschuwde, werd niet geloofd; de vloek van Cassandra – de toekomst zien, maar nooit geloofd worden – is van alle tijden. Stelt u zich voor dat het kabinet met Prinsjesdag 2008 had aangekondigd dat het kabi-

net binnen drie maanden het grootste deel van de bank- en verzekeringsmaatschappijen zou overnemen en dat de staatsschuld daartoe met meer dan 200 miljard zou worden uitgebreid. Wat denkt u dat de reactie zou zijn geweest? We moeten de toekomst zien voor we haar geloven (Ralph Waldo Emerson zei het al: 'We learn geology the morning after the earthquake'), en zelfs dat is vaak nog niet genoeg. Nog in oktober 2008 voerde de Tweede Kamer een verhit debat over de vraag of het half miljard dat het kabinet had uitgetrokken om de koopkracht te ondersteunen wel voldoende zou zijn.

De Nederlandse arbeidsmarkt heeft in 2009 de meeste voorspellers 'in hun hemd' gezet. Wat de factoren zijn die daarbij een rol hebben gespeeld, is nog niet echt duidelijk. De maatregelen die het kabinet heeft getroffen om de schok op te vangen, de mobiliteit te bevorderen en bedrijven in staat te stellen de onzekere tijd door te komen, hebben ongetwijfeld een bijdrage geleverd. Maar het veranderende karakter van de arbeidsmarkt is vermoedelijk van niet minder betekenis: het groeiend arbeidstekort, het omvangrijke aandeel van tijdelijke en flexibele arbeid en het groeiend aantal zelfstandigen zonder personeel. Deze veranderingen zijn mede bepalend voor de wijze waarop we de door en uit de crisis komen.

Het verwijt dat het kabinet de banken redde maar mensen niet, is volstrekt misplaatst. Het kabinet heeft in iedere fase steeds beoogd adequaat in te spelen op de situatie van dat moment. De eerdergenoemde koopkrachtafspraken van oktober 2008 hadden tot gevolg dat effecten van de crisis vertraagd en geleidelijk voelbaar werden voor de consument. De kredietschaarste die het gevolg was van de financiële crisis, werd daardoor niet gecompliceerd door een abrupte bestedingsbeperking. Het sociaal akkoord van najaar 2008 had bovendien tot gevolg dat de Nederlandse economie tijdens de economische 'noodstop' eind 2008 niet met sociale onrust werd geconfronteerd, zoals het geval was in veel omliggende landen. De ingreep bij de banken was slechts één van de maatregelen die bedrijven en financiële instellingen in staat stelden om de schok op de markten op te vangen; kredietwaarborgen, werktijdverkorting, verlenging van de hersteltermijn voor pensioenfondsen waren andere. Vervolgens heeft het kabinet in het voorjaar van 2009 de regels van begrotingsdiscipline tijdelijk bijgesteld en besloten tot stimuleringsmaatregelen. Onderdeel daarvan was de introductie van de deeltijd-ww, die levensvatbare bedrijven lucht geeft om mensen in dienst te houden. Het heeft tot dusver 3800 bedrijven en zo'n 40.000 werknemers geholpen. Andere maatregelen zijn gericht op ondersteuning van de mobiliteit en omscholing; meer dan 62.000 werknemers vonden al meteen of binnen drie maanden na ontslag, een andere baan. Want ondanks de groei van de werkloosheid stonden er eind 2009 nog zo'n 130.000 vacatures open.

Een belangrijke oorzaak van de beperkte groei van de werkloosheid in Nederland is het feit dat er tot eind 2008 een voelbaar tekort aan werknemers was. Bedrijven hadden de grootst mogelijke moeite om gekwalificeerd personeel te vinden. Mede als gevolg daarvan bestaat er bij bedrijven

Duidelijk is dat we in Nederland in afzienbare tijd weer te maken krijgen met groeiende tekorten op de arbeidsmarkt

een grote terughoudendheid om gekwalificeerd personeel te laten gaan, uit vrees dat men op het moment dat de arbeidsmarkt aantrekt, wederom grote moeite heeft om ze terug vinden. De arbeidsmarkt van de toekomst werpt op deze wijze haar schaduw al vooruit.

Duidelijk is dat we in Nederland in afzienbare tijd weer te maken

krijgen met groeiende tekorten op de arbeidsmarkt. Vanaf 2010 zal de beroepsbevolking voor het eerst in vreedstijd gaan krimpen, als gevolg van het dubbele proces van vergrijzing en het afnemend aantal jongeren. De commissie-Arbeidsparticipatie voorspelde dat er als gevolg van de vergrijzing een structureel tekort van zevenhonderdduizend mensen ontstaat. Na volgend jaar neemt de grijze golf flink toe doordat veel ouderen vanaf 2010 met pensioen gaan. Dat betekent niet dat het vanzelf zal gaan.

Daarom is het zaak nu al na te denken over de arbeidsmarkt van morgen; niet om de toekomst te voorspellen, maar om te zorgen dat ook 'morgen' mensen op de arbeidsmarkt tot hun recht kunnen komen en de samenleving door hen gediend wordt. Het gevaar is dat we met het huidige verlies aan banen het structurele probleem van de arbeidsmarkt – te weinig werkenden straks – uit het oog verliezen. Want het zal niet vanzelf gaan. Dat is alleen maar dringender nu als gevolg van de crisis de overheid 'de tering naar de nering' zal moeten zetten – ruim 30 miljard tekort. Voor het behoud van een sterke economie en van onze welvaart en het sociale stelsel is in de komende jaren iedereen nodig op de arbeidsmarkt. Straks zal de beroepsbevolking nog slechts 50% van de totale bevolking uitmaken. Het draagvlak onder de verzorgingsstaat – publieke voorzieningen, zorg, pensioenen, sociale zekerheid – wordt daardoor smal. Wie kan werken zal mee moeten doen, om wie dat echt niet kan te verzorgen.

Nu berusten onze sociale voorzieningen en zekerheid nog op het uitgangspunt dat er in de regel meer werknemers zijn dan banen. Daarom wordt sociale zekerheid vooral gezocht in het hebben van een vaste baan. Maar we gaan steeds meer toe naar een situatie dat er potentieel meer banen zijn dan werknemers. Dat vergt een geheel ander soort sociale zekerheid. Het koste wat kost voorkomen dat iemand zijn baan verliest, kan niet

meer de inzet zijn – het doel is ervoor te zorgen dat iemand die zijn baan kwijtraakt zo snel mogelijk een andere passende baan vindt. Nu al is de gemiddelde duur van een baan gedaald tot zeven jaar, en slechts in zeer weinig gevallen is een baan na zeven jaar nog dezelfde als toen men begon.

Het gaat bij dat alles niet primair om welvaart en groei, maar om welzijn en ontwikkeling. Ons denken berust nog sterk op het beeld van arbeid als last die we vooral verrichten om inkomen te verwerven. Het miskent dat in de diensteneconomie die inmiddels is ontstaan, arbeid minder zwaar en eentonig is. Het miskent bovenal het belang van arbeid als wezenlijk onderdeel van het bestaan; als bron van persoonlijke bevestiging en ontwikkeling, van sociale stabiliteit, van gezondheid en van maatschappelijke betrokkenheid. Sinds de jaren tachtig is de socialezekerheidswetgeving geleidelijk aangepast aan deze inzichten; onder meer door het terugdringen van de armoedeval, de invoering van het ‘work first’-beginsel in de bijstand, en de hervorming van de arbeidsongeschiktheidswetgeving.

De arbeidsmarkt staat echter niet stil. Arbeid verandert sneller dan ooit; kennis en ervaring verouderen daardoor, en een gemiddelde baan duurt niet langer dan zeven jaar. Er zal in tal van sectoren sprake zijn van meer banen dan mensen en de verdeling van beschikbare werknemers zal minder geschieden via instroom als wel door mobiliteit tussen sectoren. Werknemers verkiezen steeds meer flexibiliteit; bij de keuze van arbeidstijden of arbeidsplaats, het werken in deeltijd, het verrichten van arbeid als zelfstandige. In die veranderingen liggen de lijnen besloten waarlangs de inrichting van de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid zich zullen moeten ontwikkelen.

EEN BREDE INZETBAARHEID VAN MENSEN

In de eerste plaats zal de nadruk moeten liggen op het *investeren* in mensen; investeren in inzetbaarheid, in mobiliteit en in ‘plezier in werk’. De crisis onderstreept het belang van een brede inzetbaarheid van mensen. Werkgelegenheid zal ook in de toekomst sneller verschuiven. Het zal meer en meer gewoonte moeten worden om – soms noodgedwongen – een andere carrière te beginnen. Recent onderzoek onderstreept de noodzaak daarvan: ‘Er zullen tegelijkertijd meer werklozen in sterk krimpende sectoren én meer vacatures zijn.’ Loopbaanbeleid en duurzame inzetbaarheid zullen daarom meer centraal komen te staan. Werkgevers en werknemers zullen daar beide werk van moeten maken. De wetgever kan dit hooguit ondersteunen.

In de tweede plaats zal de nadruk moeten liggen op de *mobiliteit* op de arbeidsmarkt. De verdeling van arbeid over de verschillende sectoren zal steeds minder een kwestie zijn van de nieuwe instroom op de arbeidsmarkt,

en meer van sectoroverschrijdende mobiliteit binnen de arbeidsmarkt. Het vergt dat bestaande vraag en toekomstige tekorten veel transparanter worden gemaakt. Sectoren en bedrijven zullen de leeftijdsopbouw van hun personeel in kaart moeten brengen. Het vergt echter ook beperking van de opbouw in wet- en regelgeving van rechten op basis van de tijd dat men voor een werkgever heeft gewerkt. Nu verliest men bij wisseling van een baan vaak de door de gewerkte jaren opgebouwde rechten bij een werkgever. Bij de volgende moeten ze weer van nul af aan worden opgebouwd. Bij het klimmen van de jaren worden die rechten steeds belangrijker, waardoor de mobiliteit van mensen afneemt. Evenzo levert de waardeoverdracht van

pensioenrechten in een aantal gevallen belemmeringen op.

In de derde plaats behoeft de *flexibiliteit* van de arbeidsmarkt aandacht. Het verloop van de crisis heeft laten zien dat de arbeidsmarkt, anders dan vaak wordt gesteld, een behoorlijke flexibiliteit kent. Zoals de directeur van een metaalbewerkend bedrijf in een

Overheid, werkgevers en werknemers moeten met elkaar de fundamenteën van de arbeidsmarkt van morgen regelen

interview treffend schetste: ‘Het bedrijf teert al maanden in op de reserves. 40% van het personeel is al verdwenen, dat waren flexibele contractwerkers. Alleen de harde kern van vast personeel is nog over: 118 man.’ Bedrijven hebben in de afgelopen jaren een ‘schil’ van tijdelijke arbeid, flexibele contracten en zzp’ers ontwikkeld, die in het afgelopen jaar in aanzienlijke mate de schokken heeft opgevangen.

Het zou goed zijn als overheid, werkgevers en werknemers in ons stelsel van overleg snel aan tafel gaan zitten om de problemen van de arbeidsmarkt aan te pakken. Om met elkaar zaken als duurzame inzetbaarheid, permanente scholing, flexibiliteit, steun voor kansarmen op de arbeidsmarkt, kortom de fundamenteën van de arbeidsmarkt van morgen, te regelen. Er zijn maatregelen nodig om de arbeidsmarkt te verbeteren en mensen minder kwetsbaar te maken, de solidariteit te handhaven tussen mensen die gemakkelijk weer aan de slag komen en mensen die achterblijven.

We moeten tijdig de bakens verzetten voor de tijd na de crisis en onze arbeidsmarkt voor de langere termijn structureel sterker maken. Onze werkloosheid steekt internationaal nu nog gunstig af, en zal in 2010 met – naar verwachting – 5,4% met landen als Denemarken (5,8%) en Oostenrijk (6,0%) veruit de laagste zijn in de Europese Unie. Dat is goed voor het versterken van onze economie, het behoud van ons sociale stelsel en onze welvaart. Dat willen we graag zo houden.